

Národní kvalifikační rámec terciárního vzdělávání

Národní kvalifikační rámec terciárního vzdělávání v České republice vznikl v rámci projektu Národní kvalifikační rámec terciárního vzdělávání (Q-Ram), který patří mezi individuální národní projekty řešené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v oblasti terciárního vzdělávání. Podnět na vytvoření národních kvalifikačních rámců byl deklarován na konci první desítky let od podpisu Boloňské deklarace a zahájení Boloňského procesu a vychází především z potřeby zpřehlednit systém terciárního vzdělávání v zemích Evropy. Projekt Q-Ram si na svém počátku vytýčil cíl vytvořit kvalifikační rámec, který zpřehlední a zároveň přispěje ke zkvalitnění systému terciárního vzdělávání v České republice. Následující příspěvek shrnuje základní etapy řešení a výstupy dosažené v rámci projektu Q-Ram.

Národní kvalifikační rámec v evropském kontextu

Podpisem Boloňské deklarace v roce 1999 byl ministry školství zúčastněných zemí stanoven cíl vytvořit do roku 2010 Evropský prostor vysokoškolského vzdělávání (European Higher Education Area, resp. EHEA), který by byl charakterizován systémem strukturovaného

studia – bakalářské, magisterské a doktorské studium –, zavedením a jednotným užíváním Evropského kreditového a přenosového systému (ECTS – European Credit and Transfer System) a výraznou mobilitou studentů. Současně se pozornost všech představitelů vysokého školství začala soustřeďovat na kvalitu a širokou spolupráci v rámci Evropy při zajišťování kvality vysokoškolského studia. Vzhledem k různým tradicím v oblasti vysokého školství v jednotlivých zemích, různým typům vysokoškolských institucí, typům studií a udělovaných titulů vystoupila do popředí potřeba srozumitelného přiblížení obsahu srovnatelných stupňů vysokoškolského studia. K tomu účelu byl zaveden dodatek k diplomu, který v pevně dané struktuře charakterizuje obsah a dosažené výsledky konkrétního studia každého studenta. Dodatek k diplomu také obsahuje údaje o vzdělávacím systému dané země a udělovaných titulech. Pro přesnější charakteristiku výstupů jednotlivých studií byly následně v roce 2005 vypracovány rámce kvalifikací QF-EHEA a později v roce 2008 byl i pro možnost hodnocení výstupů celoživotního učení zpracován Evropský kvalifikační rámec (EQF). Jeho cílem bylo přehledně charakterizovat, co si úspěšný absolvent jednotlivých typů studia odnáší do praxe. K tomu byly využity tzv. Dublinské deskriptory, které se staly základem formulace národních

ZPRÁVY

deskriptorů charakterizujících výstupy učení v následující struktuře:

- › odborné znalosti,
- › odborné dovednosti,
- › odborné způsobilosti členěné na tvorbu úsudku, komunikaci a schopnost dalšího vzdělávání.

Vlastní obsah deskriptorů je tvořen vymezením znalostí, dovedností

a způsobilostí, které mají prokázat absolventi akreditovaných studijních programů v terciárním vzdělávání, aby získali odpovídající kvalifikaci. Národní deskriptory pro jednotlivé vzdělávací cykly jsou uvedeny v tabulce 1, ve které jsou jednotlivé cykly studia porovnány s mezinárodními úrovněmi kvalifikací.

Tabulka č. 1: Národní kvalifikační rámec terciárního vzdělávání – národní deskriptory

Cyklus v QF-EHEA	První cyklus včetně krátkého cyklu ¹		Druhý cyklus	Třetí cyklus
Úroveň kvalifikace v EQF-LLL	5	6	7	8
Úroveň kvalifikace v Národním kvalifikačním rámci terciárního vzdělávání	1	2	3	4
Typ studijního programu	Program krátkého cyklu ²	Bakalářský studijní program	Magisterský studijní program	Doktorský studijní program
Kreditová hodnota (ECTS)	120	180–240	60–180 ³	180-240
		240–360		

Odborné znalosti ⁴	Absolventi studijního programu při absolvování prokazují:			
specializované a podrobné znalosti a porozumění předmětu a rozsahu daného oboru	široké znalosti a porozumění předmětu a rozsahu daného oboru	široké a/nebo hluboké znalosti a porozumění předmětu a rozsahu oboru odpovídající soudobému stavu poznání	hluboké a systematické znalosti a porozumění předmětu a rozsahu oboru odpovídající soudobému stavu poznání	
znalosti metod vyžadovaných pro výkon samostatných odborných činností v užším okruhu specializovaných povolání	porozumění možnostem, podmínkám a omezením využití teorií, konceptů a metod oboru v praxi	široké a/nebo hluboké znalosti a porozumění teoriím, konceptům a metodám odpovídající soudobému stavu poznání v oboru	hluboké a systematické znalosti a porozumění teoriím, konceptům a metodám, které jsou v popředí poznání oboru na mezinárodní úrovni	
přehled o teoriích a konceptech, na nichž se metody oboru zakládají, a o prostředí jejich uplatňování v praxi		porozumění možnostem, podmínkám a omezením využití poznatků souvisejících oborů	porozumění systému věd a výzkumným problémům na pomezí oborů	
Odborné dovednosti ⁵	Absolventi studijního programu při absolvování umějí:			
s využitím odborných znalostí a na základě vymezeného úkolu samostatně řešit obvyklé praktické problémy v oboru	s využitím odborných znalostí na základě rámcově vymezeného úkolu řešit praktické problémy v oboru	s využitím odborných znalostí samostatně vymezit a tvůrčím způsobem řešit teoretický nebo praktický problém v oboru	navrhovat a používat pokročilé výzkumné postupy v oboru způsobem umožňujícím rozšiřovat poznání oboru původním výzkumem	
vyhledat a využít informace potřebné pro řešení vymezeného problému	vyhledat, utřídit a interpretovat informace relevantní pro řešení vymezeného praktického problému	samostatně a tvůrčím způsobem řešit komplexní problém s použitím vybraných teorií, konceptů a metod oboru	rozvíjet a vyhodnocovat teorie, koncepty a metody oboru včetně vymezení oborů nebo jejich zařazení do širší oblasti	
	použít některé základní výzkumné postupy oboru v rozsahu potřebném pro řešení praktických problémů v oboru	použít některé z pokročilých výzkumných postupů v oboru způsobem umožňujícím získávat nové původní informace		

ZPRÁVY

Obecné způsobilosti ⁶	Absolventi studijního programu při absolvování jsou schopni:			
Tvoření úsudku Komunikace Schopnost dalšího vzdělávání	samostatně a odpovědně se rozhodovat ve známých souvislostech na základě vymezeného zadání	samostatně a odpovědně se rozhodovat v jen částečně známých souvislostech na základě rámcového zadání	samostatně a odpovědně rozhodovat v nových nebo měnících se souvislostech nebo v zásadě se vyvíjejícím prostředí s přihlédnutím k širším společenským důsledkům rozhodování	vyhodnocovat nové poznatky a ideje s přihlédnutím k dlouhodobým společenským důsledkům jejich využívání
	dle zadání a přidělených zdrojů koordinovat své činnosti s ostatními členy týmu a nést odpovědnost za výsledek	dle rámcového zadání a přidělených zdrojů koordinovat činnost týmu a nést odpovědnost za jeho výsledky	dle vyvíjejících se souvislostí a dostupných zdrojů vymezit zadání pro odborné činnosti, koordinovat je a nést konečnou odpovědnost za jejich výsledky	plánovat rozsáhlé činnosti tvůrčí povahy a získávat a plánovat zdroje pro jejich uskutečnění
	rozeznat etický rozměr řešených problémů	srozumitelně a přesvědčivě sdělovat odborníkům i laikům informace o povaze odborných problémů a vlastním názoru na jejich řešení	samostatného řešení etického problému	samostatného řešení složitého etického problému při tvůrčí činnosti nebo využívání jejich výsledků
	srozumitelně a přesvědčivě sdělovat vlastní odborné názory ostatním členům týmu	srozumitelně shrnout názory ostatních členů týmu	srozumitelně a přesvědčivě sdělovat odborníkům i širší veřejnosti vlastní odborné názory	srozumitelně a přesvědčivě sdělovat vlastní poznatky v oboru ostatním členům vědecké komunity na mezinárodní úrovni i široké veřejnosti
	používat své odborné znalosti, odborné dovednosti a obecné způsobilosti v alespoň jednom cizím jazyce	používat své odborné znalosti, odborné dovednosti a obecné způsobilosti v alespoň jednom cizím jazyce	používat své odborné znalosti, odborné dovednosti a obecné způsobilosti v alespoň jednom cizím jazyce	používat své odborné znalosti, odborné dovednosti a obecné způsobilosti v alespoň jednom cizím jazyce
	pod odborným vedením získávat další odborné znalosti, dovednosti a způsobilosti především na základě praktické zkušenosti a jejího vyhodnocení, ale také samostatným studiem teoretických poznatků oboru	samostatně získávat další odborné znalosti, dovednosti a způsobilosti na základě především praktické zkušenosti a jejího vyhodnocení, ale také samostatným studiem teoretických poznatků oboru	plánovat, podporovat a řídit s využitím teoretických poznatků oboru získávání dalších odborných znalostí, dovedností a způsobilostí ostatních členů týmu	získávat nové odborné znalosti, dovednosti a způsobilosti vlastní tvůrčí činností a ovlivňovat podmínky a souvislosti vzdělávání ostatních
	<i>Předpokládá se, že absolventi studijního programu vyšší úrovně mají také znalosti, dovednosti a způsobilosti příslušející studijním programům nižší úrovně. Pojmy „výzkumný postup“ a „výzkumný problém“ zahrnují také umělecký postup nebo umělecký problém v oborech, pro něž je to relevantní. Pojem „společenské důsledky“ je chápán v nejširším smyslu a zahrnuje také vliv na životní prostředí.</i>			

ZPRÁVY

- ¹ Po přechodnou dobu se v rámci 1. cyklu uskutečňují rovněž akreditované vzdělávací programy vyššího odborného vzdělávání podle zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění, jejichž absolventi získávají kvalifikaci, která neposkytuje bezprostřední přístup ke studiu druhého cyklu.
- ² Zavedení programu krátkého cyklu předpokládá novelizaci zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů.
- ³ Kreditová hodnota odpovídající hornímu rozsahu daného rozpětí se předpokládá u studijních programů směřujících ke kvalifikacím poskytujícím základ pro uplatnění v některém regulovaném povolání.
- ⁴ Odborné znalosti jsou faktické a teoretické. Faktické znalosti se vztahují zejména k předmětu vědění v daném oboru; teoretické znalosti se týkají zejména teorií, konceptů a metod poznávání a interpretace v daném oboru.
- ⁵ Schopnost použití odborných znalostí.
- ⁶ Schopnost použití odborných znalostí a dovedností v určitém kontextu a s určitou mírou samostatnosti a odpovědnosti.

Oblasti vzdělávání a deskriptory oblastí vzdělávání

Dalším cílem projektu Q-Ram bylo aplikovat formulované národní deskriptory v podmínkách akreditovaných studijních programů v českém vysokém školství. Vzhledem k vysokému počtu akreditovaných studijních programů dosahujícímu několika tisíců byly jednotlivé studijní programy a obory soustředěny do tzv. oblastí vzdělávání, kterých je v konečné fázi třicet devět. Jejich výčet je uveden na konci tohoto oddílu.

Každá oblast vzdělávání je definována především deskriptory vymezujícími charakteristické výstupy učení, které standardizovanou formou vyjadřují cíle vzdělávání a odrážejí společný teoretický, metodologický, případně také filozofický, hodnotový a etický základ studijních programů v dané oblasti, tzv. deskriptory oblasti vzdělávání. Jejich cílem je formulovat takové výstupy z učení v dané oblasti, které jsou rozhodující pro její identitu a koherenci. Deskriptory oblastí vzdělávání se vztahují k typickému absolventovi páteřního oboru oblasti vzdělávání a berou v úvahu akademický i profesní účel vzdělávání. S ohledem na povahu oblastí vzdělávání není účelem příslušných deskriptorů stanovení minimálního standardu platného pro všechny obory v dané oblasti vzdělávání ani stanovení akademicky optimálního profilu absolventa. Deskriptory oblasti vzdělávání

nepředstavují profil žádného konkrétního studijního programu, a to ani deskriptory doporučené. Jejich smyslem není detailní specifikace a vnitrostátní standardizace kurikula v terciárním vzdělávání.

V tom se liší od národních deskriptorů, které jsou konstruovány jako obecně závazný minimální standard absolventa terciárního vzdělávání v České republice. Je přirozené, že takto definované oblasti vzdělávání zahrnují širokou a proměnlivou škálu oborů s různou mírou akademického nebo naopak profesního zaměření a že některé obory stojí a nadále budou stát na rozhraní hned několika oblastí vzdělávání. Oblast vzdělávání nelze přitom chápat jako uzavřený výčet v současnosti uskutečňovaných studijních programů s určitým společným jádrem, ale spíše prostor, který by měl umožnit budoucí vývoj studijních programů příbuzného zaměření, integraci a další přeměny existujících programů a vznik programů nových.

Souhrnně tedy můžeme říci, že základem národního kvalifikačního rámce jsou národní deskriptory, které vymezují kategorie znalostí, dovedností a způsobilostí, v nichž je stanovena úroveň jednotlivých kvalifikací a jim odpovídajících studijních programů. Národní deskriptory propojují český systém terciárního vzdělávání s Rámcem kvalifikací Evropského vzdělávacího prostoru

a Evropským rámcem kvalifikací pro celoživotní učení. Z uvedeného důvodu představují národní deskriptory závazné vymezení úrovně obtížnosti zvládnutí jednotlivých typů výstupů učení ve všech úrovních národního kvalifikačního rámce terciárního vzdělávání.

Deskriptory oblastí vzdělávání musí být v souladu s národními deskriptory, a není proto přípustné, aby nad rámec národních deskriptorů zaváděly nové kategorie znalostí a dovedností anebo zvyšovaly nebo snižovaly úroveň obtížnosti jednotlivých kategorií výstupů učení nebo úroveň kvalifikací jako celku oproti tomu, co stanoví národní deskriptory.

Vymezení a charakteristika jednotlivých oblastí vzdělávání a následné zpracování deskriptorů oblastí vzdělávání mělo v rámci řešení projektu Q-Ram iterační charakter a do řešení bylo zapojeno několik stovek odborníků reprezentujících celé spektrum realizovaných studijních programů. Těžištěm provedené expertízy v prvním roce řešení bylo devět oborově zaměřených pracovních skupin, ve kterých působilo celkem devadesát tři odborníků z vysokých a vyšších odborných škol, dále zaměstnavatelů, profesních svazů a věcně příslušných ministerstev. Při vymezení oblastí vzdělávání a jejich charakteristik se vycházelo z následujících zdrojů:

› formulované deskriptory českého kvalifikačního rámce,

- › národní a mezinárodní klasifikace oborů vzdělávání, zejména KKOV a ISCED,
- › národní a evropské oborové standardy pro některé oblasti vzdělávání, zejména na evropské úrovni Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2005/36/ES o uznávání odborných kvalifikací,
- › neformální národní nebo mezinárodní oborové iniciativy, např. projekt TuningEducationalStructures in Europe,
- › existující zahraniční soustavy metodicky obdobné českým oblastem vzdělávání (zejména soustava SubjectBenchmarkStatements pro terciární vzdělávání v Anglii, Walesu a Severním Irsku),
- › odborné konzultace pracovních skupin s dalšími relevantními partnery vysokoškolského a vyššího odborného vzdělávání.

Soustava oblastí vzdělávání

- › Psychologie
- › Učitelství
- › Neučitelská pedagogika
- › Tělesná výchova a sportovní kinantropologie
- › Umění a vědy o umění
- › Filozofie a religionistika
- › Historické vědy
- › Filologie
- › Antropologie
- › Teologie
- › Ekonomické obory
- › Právo
- › Sociální práce
- › Politické vědy

ZPRÁVY

- › Mediální studia
- › Sociologie
- › Matematika a statistika
- › Fyzika
- › Chemie
- › Vědy o Zemi
- › Informatika
- › Biologie a ekologie
- › Architektura
- › Stavebnictví
- › Elektrotechnika
- › Energetika
- › Informační technologie a kybernetika
- › Strojírenství a materiály
- › Těžba a zpracování nerostných surovin
- › Zpracovatelský průmysl
- › Zemědělství
- › Lesnictví
- › Veterinární lékařství, veterinární hygiena
- › Potravinářství
- › Všeobecné lékařství a stomatologie
- › Farmacie
- › Zdravotnické obory
- › Bezpečnostní obor
- › Dopravní a přepravní služby

Pilotní implementace

Pilotní implementace představovala významnou etapu řešení projektu Q-Ram, v rámci které celkem osmnáct institucí terciárního vzdělávání aplikovalo metodiku používání Národního kvalifikačního rámce na vybrané studijní programy a obory. Zapojené instituce pokrývaly více oblastí vzdělávání a představovaly

různé studijní obory. Jejich výběr sledoval také zapojení celkem 487 akademických pracovníků z různých center vysokých škol, což přispělo i k plošnému rozšíření zkušeností z řešeného projektu. V tabulce 2 je uveden seznam institucí zapojených do pilotní implementace, na obr. 1 je vidět jejich místo působení na mapě ČR.

Cílem implementace bylo formulovat ve struktuře národních deskriptorů výstupy učení zvoleného studijního programu, oboru a dále je dekomponovat až na úroveň cílů učení jednotlivých předmětů. Práce implementačních týmů na institucích byla koordinována odborným a implementačním týmem projektu.

Pilotní implementace přinesla cenné zkušenosti a ukázala, že aplikace národního kvalifikačního rámce dává podněty k revizi, aktualizaci a modernizaci studijních programů, zohlednění požadavků praxe, zefektivnění a modernizaci výuky. Důležitá je přitom komunikace na všech úrovních instituce a vysvětlování role národního kvalifikačního rámce opřené o kvalifikovanou argumentaci. Dobře strukturované a zpracované popisy studijních programů a oborů poskytují zásadní, srozumitelné a v širším kontextu srovnatelné informace o náročnosti a obsahu studia, které jsou důležité pro stávající studenty, pro uchazeče o studium při volbě studia i pro budoucí zaměstnavatele

absolventů. Do popisů je nutné podle potřeby zahrnout i profesní regulativy.

Pilotní implementace také ukázala na těsné souvislosti mezi implementací kreditového systému ECTS a kvalifikačního rámce. Na institucích, na kterých již proběhla příprava na hodnocení vedoucí k udělení certifikátu ECTS Label, byla snadnější komunikace a implementace kvalifikačního rámce. Implementace kreditového systému a kvalifikačního rámce se vzájemně podporují a při kvalitní podpoře informačním systémem studia se může dospět k nezaobíratelné synergii.

Výstupy projektu a jejich rozšíření

V posledním roce řešení projektu Q-Ram byla činnost řešitelského kolektivu zaměřena na vzdělávání akademických pracovníků a diseminaci získaných poznatků. Byl naplánován a obsahově připraven cyklus sedmi vzdělávacích seminářů, které se konaly na různých místech v ČR. V rámci jednodenního programu byly v plenárním bloku předneseny přednášky k představení národního kvalifikačního rámce, k vysvětlení a charakteristice národních deskriptorů a jejich implementace v oblastech vzdělávání a paralel mezi implementací kvalifikačního rámce a běžícím procesem implementace kreditového systému ECTS. Odpolední program byl zaměřen oborově a v pracovních skupinách byly prezentovány zkušenosti

z pilotní implementace v různých oborech.

V současné době lze konstatovat, že celkem sedmi realizovaných vzdělávacích seminářů se zúčastnilo více než 400 zástupců vysokých a vyšších odborných škol. Jejich zkušenosti představují důležitou zpětnou vazbu jsou zásadním ukazatelem užitečnosti zavádění kvalifikačního rámce. Zkušenosti vyučujících vysokých a vyšších odborných škol ukazují, že zavádění kvalifikačního rámce a výstupů z učení není bez problémů a rizik, ale pozitiva a přínosy ve výsledku značně převažují. Největším rizikem je pouhé formální zavedení, při kterém by administrativní nařízení změnilo celý proces ve vyplňování formulářových kolonek. Když se na školách namísto toho podařilo vytvořit prostor pro odbornou a tvůrčí diskusi, vznikly výstupy z učení jako všestranně srozumitelné informace o obsahu a výsledcích studia, které současně napomáhají lepší provázanosti ve studijních plánech i propojení výstupů z učení se způsoby vzdělávání a hodnocení. Na žádné ze škol, které se zapojily do pilotního ověřování, se nepotvrdila předchozí obava, že by zavedení kvalifikačního rámce mohlo vést k unifikaci nebo standardizaci vzdělávání. Kvalifikační rámec nastavuje pouze minimální standard, ale není nikterak na překážku projevení mise a specifík oborů či institucí. Prezentace výstupů projektu byla završena závěrečnou

ZPRÁVY

konferencí, které se zúčastnilo 150 akademických pracovníků. Většina z nich byla zapojena do některé z uvedených etap řešení projektu.

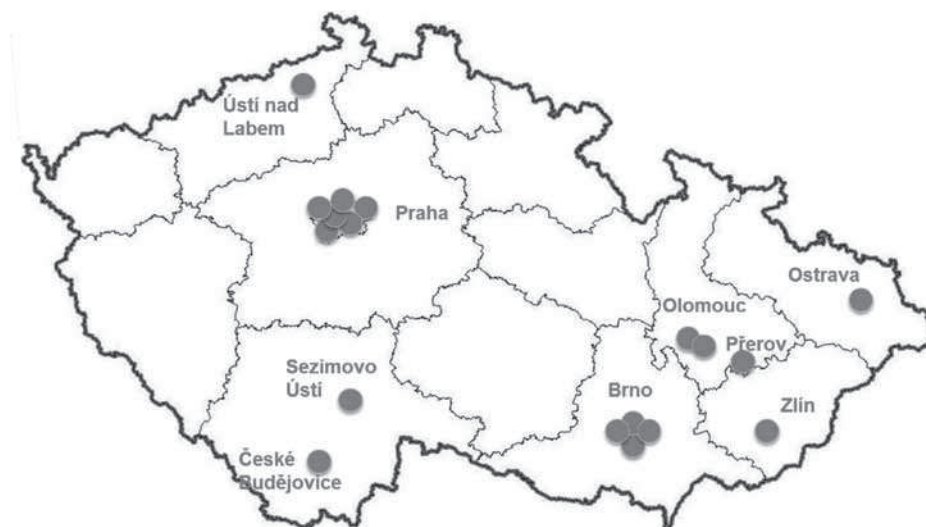
Mezi výstupy projektu, které jsou zpracovány v podobě souboru tří publikací, patří národní deskriptory, oblasti vzdělávání a metodická doporučení a dále zkušenosti z pilotní implementace shrnuté ve třetím díle publikace s hlavním názvem *Národní kvalifikační rámec terciárního vzdělávání České republiky*.

Závěr

Výstupy dosažené v rámci řešení projektu Q-Ram zahrnujícího pilotní implementaci na osmnácti institucích terciárního vzdělávání a vzdělávací semináře potvrdily, že kvalifikační rámec je nástrojem, který má potenciál zpřehlednit sektor terciárního vzdělávání, zvýšit přístupnost studia, zlepšit podmínky pro mezinárodní studentské mobility a zaměstnatelnost absolventů, usnadnit srovnatelnost a přenositelnost zahraničního

Tabulka 2: Zapojení institucí terciárního vzdělávání do pilotní implementace

Oblast vzdělávání	Název školy
Psychologie	Univerzita Karlova
	Univerzita Palackého
Historické vědy	Univerzita J. E. Purkyně
Sociální práce	Univerzita Karlova
	VOŠ Caritas
Ekonomie a ekonomika	Vysoká škola ekonomická
	Vysoké učení technické
	Mendelova univerzita
	VOŠ živnostenská Přerov
	Vysoká škola hotelová
Strojírenství a metalurgie	Vysoká škola báňská – Technická univerzita
Elektrotechnika	Vysoké učení technické
	VOŠ Sezimovo Ústí
Energetika	České vysoké učení technické
Veterinární lékařství	Veterinární a farmaceutická univerzita
Zemědělství	Česká zemědělská univerzita
Zdravotnické (nelékařské) obory	Jihočeská univerzita
	VOŠ zdravotnická Zlín

Obrázek 1: Geografické rozložení institucí zapojených do pilotní implementace

nebo předchozího studia a poskytnout nástroj pro tvorbu a hodnocení programů terciárního vzdělávání. Zavedení kvalifikačního rámce vyžaduje velkou míru pozornosti, úsilí a postupných kroků umožňujících dosáhnout těchto pozitivních změn, které si jistě přeje nejen jeden student a vyučující.

V případě zájmu o další informace o projektu Q-RAM doporučujeme navštívit webové stránky <http://qam.reformy-msmt.cz/>, na kterých naleznete publikace, materiály ze seminářů a řadu dalších materiálů vzniklých v rámci projektu Q-RAM.

Doc. RNDr. Petr Kolář, CSc.
Projekt Q-Ram, hlavní odborný garant, MŠMT
Prorektor UJAK Praha

Prof. Ing. Petr Noskovič, CSc.
Projekt Q-Ram, odborný garant pro oblast vysokých škol, MŠMT
Prorektor pro studium, VŠB-TU Ostrava

Mgr. Drabomíra Rybová
Projekt Q-Ram, expert pro diseminaci výstupů projektu
Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

ZPRÁVY

Literatura:

1. NANTL, Jiří; ČERNIKOVSKÝ, Petr et al. *Národní kvalifikační rámec terciárního vzdělávání České republiky. Díl I. Národní deskriptory*. Praha: MŠMT, 2010. <http://www.aqf.edu.au/>
<https://www.qaa.ac.uk/academicinfrastructure/FHEQ/SCQF/default.asp>
2. ČERNIKOVSKÝ, Petr; HNILICA, Jiří; PASÁČKOVÁ, Eva (eds). *Národní kvalifikační rámec terciárního vzdělávání České republiky. Díl II. Oblasti vzdělávání*. Praha: MŠMT, 2012. http://www.kmk.org/fileadmin/veroeffentlichungen_beschluesse/2005/2005_04_21-Qualifikationsrahmen_englisch.pdf
3. ČERNIKOVSKÝ, Petr; PABIAN, Petr; HÁJKOVÁ, Tereza (eds). *Národní kvalifikační rámec terciárního vzdělávání České republiky. Díl III. Zkušenosti a doporučení*. Praha: MŠMT, 2012.